

ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) [◇]

محمدرضا یوسفزاده چوسری¹
افشین افضلی²
مریم رضوانیان³

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری انجام شد. **روش:** روش پژوهش، آمیخته (کیفی-کمی) بود. جامعه آماری در بخش کیفی، 11 نفر متخصص و کلیه منابع و اسناد موجود دست اول و دوم در موضوع تربیت فرهنگی به ویژه از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری و در بخش کمی، کلیه دانشجویان کارشناسی دانشگاه بوعلی به تعداد 7478 نفر (4711 زن، و 2767 مرد) بودند. نمونه‌گیری در بخش کمی به روش تلفیقی (خوشه‌ای چندمرحله‌ای - طبقه‌ای نسبتی) انجام شد و حجم نمونه بر اساس حداکثر حجم در جدول کرجسی - مورگان و الزام استفاده از نمونه‌های بزرگ در مطالعات هنجاریابی، 576 نفر (362 زن و 214 مرد) بود. نمونه‌گیری در بخش کیفی نیز به روش ملاک‌مدار بود. ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کیفی، چک‌لیست و در بخش کمی، پرسشنامه محقق‌ساخته تربیت فرهنگی از منظر امام خمینی و مقام معظم رهبری بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، در بخش کیفی از کدگذاری عالی محوری و باز و در بخش کمی از شاخصهای آمار توصیفی و تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی استفاده شد. **یافته‌ها:** اعتبار پرسشنامه تربیت فرهنگی با پنج مؤلفه علم‌طلبی، استقلال فکری، خودباوری ملی، عدالت فرهنگی و تفکر انتقادی و 82 گویه تأیید شد. **نتیجه‌گیری:** ساخت پرسشنامه تربیت فرهنگی ضروری است؛ زیرا تربیت فرهنگی در شکل‌گیری تمدن اسلامی نقش مهمی دارد و از طریق آن می‌توان تحولات فرهنگی اثربخش ایجاد کرد.

واژگان کلیدی: تربیت فرهنگی، ساخت ابزار، اعتباریابی، امام خمینی، مقام معظم رهبری.

◇ دریافت مقاله: 97/11/11؛ تصویب نهایی: 98/04/24

1. دکتری برنامه‌ریزی درسی، شیراز، دانشیار گروه علوم تربیتی دانشکده علوم انسانی؛ دانشگاه بوعلی سینا (نویسنده مسئول) / نشانی: همان، دانشگاه بوعلی سینا، گروه علوم تربیتی / شماره: 0813-38381601 / Email: fuman47@gmail.com
2. دکتری سنجش و اندازه‌گیری / علامه طباطبائی، استادیار گروه علوم تربیتی / دانشکده علوم انسانی / دانشگاه بوعلی سینا.
3. کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی / دانشگاه بوعلی سینا.

الف) مقدمه

بسیاری از صاحب‌نظران، قرن بیست و یکم را قرن فرهنگ و پارادایم‌های فرهنگی می‌نامند (سینایی و ابراهیم‌آبادی، 1384: 105). همهٔ امور جامعه بستگی تام به فرهنگ دارد و خوشبختی و انحطاط ملتها در گرو فرهنگ جامعه است (تریاندیس،¹ 2006: 24). تعلیم و تربیت، رسالت گسترش و تحکیم ارزشهای فرهنگی را بر عهده دارد و بر این اساس، یکی از انواع تربیتها، تربیت فرهنگی است (عسگریان، 1385: 22). تربیت فرهنگی، سازگاری مؤثر فرد با قالبهای نوین فرهنگی است (ارلی و آنگ،² 2003). در واقع؛ تربیت فرهنگی به معنای «ارتقای دانش فرهنگی، خلاقیت و درک بین فرهنگی از طریق آموزش و پرورش می‌باشد» (پاتز،³ 2008: 17). تربیت فرهنگی همچنین بیشه‌های فردی را در بر می‌گیرد که برای انطباق با موقعیتهای و تعاملات میان فرهنگی و حضور موفق در گروههای کاری چند فرهنگی مفید است. (وندینی، آنگ و کان،⁴ 2006)

به طور کلی خلیات اجتماعی و ملی تعیین‌کننده برای یک ملت، مانند عزم و اراده، غرور ملی، احساس توانایی، احساس قدرت بر اقدام و عمل و سازندگی، انضباط، نشاط، همکاری و مشارکت را تربیت فرهنگی می‌نامند. (خانم‌های، در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1379/9/19)

امام خمینی (ره) اهمیت ویژه‌ای برای تربیت فرهنگی قائل‌اند. ایشان اولویت امور را نه در بحثهای مادی، بلکه در بخشهای معنوی و فرهنگی جامعه دانسته، هژمونی فرهنگ و تربیت فرهنگی استعماری را بسیار آسیب‌زننده‌تر و خطرناک‌تر از استعمار در سایر عرصه‌ها می‌دانند؛ زیرا «با انحراف فرهنگ، هرچند جامعه‌ای در بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی، قدرتمند و قوی باشد، ولی پوچ و میان‌تهی است» (امام خمینی، 1368: 94). امام (ره) معتقدند اسلام فرهنگی مرفقی دارد و اگر مسلمانان به هویت اسلامی برگردند، نه تنها دست اجانب را از کشورهاشان کوتاه کرده، بلکه بر دیگر کشورها نیز غلبه می‌کنند: «من امیدوارم که همهٔ ملت‌های اسلامی به سوی فرهنگ اسلام بازگردند و این آیین را به کار گیرند؛ زیرا اسلام، فرهنگی مرفقی است. امیدوارم همه در خط اسلام باشند تا از سلطهٔ استعمار بیرون بیایند. امیدواریم نهضتی که در ایران تحقق پیدا کرد، در میان جوامع ضد اسلامی تحقق پیدا کند. همان‌طور که در صدر اسلام، مسلمین با فرهنگ غنی که داشته‌اند، بر دیگر کشورها غلبه کردند» (همو، 1358: 358). امام (ره) نه تنها از هویت مستقل فرهنگی استقبال می‌کنند، بلکه معتقدند باید مستقل از آنها، هویت اسلامی خود را به جهان عرضه کنیم؛ باید ایرانی بسازیم که بتواند بدون اتکا به آمریکا و شوروی و انگلستان - این جهانخواران بین‌المللی - استقلال سیاسی، نظامی، فرهنگی و اقتصادی خویش را به دست گیرد و روی پای خود بایستد و هویت

1. Triandis
2. Earley & Ang
3. Putz
4. Van Dyne & Ang & Kon

343 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

اصیل خویش را به جهان عرضه کند (مان: 24). ایشان در اهمیت تربیت فرهنگی می‌فرمایند: «اگر تربیت فرهنگی ناصالح شد، این جوانهایی که تربیت می‌شوند به این تربیتهای ناصالح، اینها در آینده فساد ایجاد می‌کنند. فرهنگ استعماری، جوان استعماری تحویل مملکت می‌دهد. فرهنگی که با نقشه دیگران درست می‌شود و اجانب برای ما نقشه‌کشی می‌کنند و با صورت فرهنگ می‌خواهند تحویل جامعه ما بدهند، این فرهنگ، فرهنگ استعماری و از همه چیزها، حتی از اسلحه این قلدرها بدتر است. این قلدرها اسلحه‌شان بعد از چند وقت می‌شکند و حالا هم شکسته، اما وقتی فرهنگ فاسد شد، جوانهای ما که زیربنای تأسیس همه چیز هستند، از دست ما می‌روند و غرب‌زده بار می‌آیند» (مان: 306)

رهبر معظم انقلاب در پیامی با اشاره به این مطلب فرموده‌اند: تمام ناهنجاری‌ها، ارتباط مستقیم با فرهنگ عمومی و اخلاقیات جامعه دارد. ایشان در بیانات خود در جمع مردم کردستان (1384/3/22)، عزت ملی یک جامعه را در فرهنگ آن جامعه و عدم احساس حقارت یک ملت از خود و در خود اظهار داشتند: اگر ملتی به داشته‌های خود، یعنی به آداب خود، به سنن خود، به زبان خود، به الفبای خود، به تاریخ خود، به مفاخر خود و به بزرگان خود به چشم حقارت نگاه کند، آنها را کوچک بشمارد و احساس کند از خودش چیزی ندارد، این ملت به راحتی در چنبره سلطه بیگانگان قرار می‌گیرد. این داشته‌ها، مؤلفه‌های هویت فرهنگی را تشکیل می‌دهند. عزت ملی؛ یعنی افتخار نسبت به گذشته خود، نسبت به داشته‌های خود، نسبت به مذهب و آداب خود و نسبت به لباس خود. بنابر این، برخورداری یک کشور از عزت ملی، در گرو برخورداری از فرهنگی قوی و پرمایه است. (خامنه‌ای، 1380/08/15)

تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، شامل عناصر و ابعاد مختلفی همچون خودباوری ملی، عدالت فرهنگی، استقلال فکری، تفکر انتقادی و علم‌طلبی است. برای پیشرفت، امکانات مادی کافی نیست؛ مؤلفه‌های دیگری لازم است. یکی از مهم‌ترین این مؤلفه‌ها، «خودباوری و اعتماد به نفس ملی» است. انقلاب، همه وجدانهای این مردم را تکان داد، ماها را بیدار کرد، متوجه هویت خودمان کرد، توانایی‌های خودمان را به ما نشان داد و «ما می‌توانیم» را شعار ما قرار داد. ما هم وارد شدیم و تجربه کردیم؛ دیدیم بله، می‌توانیم (مهر، 1385/6/25). اینکه شما می‌بینید ما امروز در دانش هسته‌ای، در دانش سلولهای بنیادی - که از دانشهای بسیار کمیاب دنیاست - و در بسیاری از رشته‌های دیگر پیشرفتهایی کرده‌ایم که دشمنان ما را هم به اعتراف وادار می‌کند، نشان‌دهنده این است که در محیطی که خودباوری وجود دارد و ملت توان خود را باور کرده است و آزادانه و بدون سلطه بیگانه مشغول کار است، همه نوع قله‌ای را می‌توان فتح کرد (مهر، 1383/12/24). ملت ما باید با استعدادهای خود، با نیروهای درونی خود و با توانایی‌های مادی و بشری خود، روی پای خود بایستد، که بحمدالله تا امروز هم ایستاده است. (امام خمینی، 1362: 58)

عدالت فرهنگی؛ یعنی کم کردن فاصله‌ها، دادن فرصتهای برابر، تشویق درستکار و مهار متجاوزان به ثروت ملی، عدالت را در بدنه حاکمیتی رایج کردن، عزل و نصبها، قضاوتها، اظهار نظرها، مناطق دوردست

کشور و مناطق فقیر را مثل مرکز کشور زیر نظر آوردن، منابع مالی کشور را به همه رساندن و همه را صاحب و مالک این منابع دانستن، از قدر مسلم‌ها و مورد اتفاقات عدالت است که باید انجام بگیرد (خانم‌ای، 1385/3/29). تکیه بر عدالت، اساسی‌ترین و محوری‌ترین اصل یک حرکت الهی است؛ ادامه کار همه انبیا و مصلحان بزرگ تاریخ است. عدالت، تندروری نیست؛ حق‌گرایی است؛ توجه به حقوق آحاد مردم است؛ جلوگیری از ویژه‌خواری است؛ جلوگیری از تجاوز و تعدی به حقوق مظلومان است (همو، 1384/5/12). من می‌خواهم این نکته را عرض کنم که اگر بخواهیم عدالت به معنای حقیقی خودش در جامعه تحقق پیدا کند، با دو مفهوم دیگر به شدت در هم تنیده است؛ یکی مفهوم عقلانیت است، دیگری معنویت. اگر عدالت از عقلانیت و معنویت جدا شد، دیگر عدالتی که شما دنبالش هستید، نخواهد بود؛ اصلاً عدالت نخواهد بود. (همو، 1384/6/8)

استقلال فکری، شرط نخست استقلال است. ما اگر بخواهیم مستقل باشیم، باید نخست افکارمان را مستقل کنیم؛ یعنی از آزادی فکری آغاز کنیم. آزادی فکری این است که انسان در فکرش آزاد و بدون اینکه متمایل به یک طرف باشد، فکر کند. در مسائل علمی هم همینطور است (امام خمینی، 1368:373). آزادی و استقلال فکری یکی از مؤلفه‌های مهم تربیت انسانها به شمار می‌رود. آزادی درست و آزادی معقول، مهم‌ترین هدیه دین به یک ملت و به یک جامعه است. به برکت آزادی است که اندیشه‌ها رشد پیدا می‌کند و استعدادها شکوفا می‌شود. در باب مفهوم آزادی، ما باید استقلال را - که شعار دیگر ماست - به کار گیریم؛ یعنی مستقل فکر کنیم؛ تقلیدی و تبعی فکر نکنیم. اگر در این مسئله که پایه بسیاری از مسائل و پیشرفتهای ماست، بنا شد از دیگران تقلید کنیم و چشم‌پایمان را فقط بر روی دریچه‌ای که تفکرات غربی را به ما می‌دهد باز کنیم، خطای بزرگی مرتکب شده‌ایم و نتیجه تلخی در اختیار خواهد بود (خانم‌ای، 1377/6/12). استقلال فکری، شرط اول استقلال است که ما فکرهایمان را عوض کنیم، از این انگل بودن خودمان را درآوریم. اساتید دانشگاه ما کوشش کنند که این جوانهای ما مغزهایشان عوض بشود؛ یک مغز استقلالی باشد، نه استعماری. آن مغزی نباشد که درست کردند برای ما و مغز خودمان را از ما گرفتند. مستقل باشند اینها، فرهنگ هم باید اینطور باشد، اقتصاد هم باید اینطور باشد. (امام خمینی، 1362:222)

تفکر انتقادی، انتقاد به معنای انکار جهات مثبت نیست؛ انتقاد این است که انسان کار مثبت را بگوید، نقص و ضعف را هم بگوید. انتقاد خوب است، تخریب بد است؛ انتقاد خدمت است، تخریب خیانت است؛ نه خیانت به دولت، بلکه خیانت به نظام و خیانت به کشور است. انتقاد اگر دلسوزانه و منصفانه باشد، کمک هم می‌کند. ایراد گرفتن، کار آسانی است و عمل کردن، کار دشواری می‌باشد. آن کسی که عمل می‌کند، در میدان است و باید تأیید بشود تا بتواند درست عمل کند و اگر اشتباه و نقصی هست، برطرف کند. (خانم‌ای، 1387/6/2)

345 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

علم طلبی شامل شجاعت علمی، نوآوری، پرهیز از نگاه تقلیدی به پیشرفتهای علمی غرب، «اعتماد به نفس شخصی و ملی» است (همو، 1390). به علم اهمیت دهید، کلید اصلی باز کردن قفل‌های گوناگون، اهمیت دادن به علم است (همو، 1383/8/10). ما باید علم را یاد بگیریم، برای اینکه خودمان کشورمان را بسازیم. در میان ملت ما، استعداد و روح خلاقیت زیاد است. این همان ملتی است که تا چند قرن پیش، مشعلدار علم در دنیا بوده است (همو، 1370/9/13). اولین کار شما جوانان، فراگیری آموزشها و بالا بردن سطح دانایی‌هاست. با دانایی است که یک انسان، یک جامعه و یک کشور توانایی به دست می‌آورد. آنچه بر سر ملت‌های عقب‌افتاده دنیا آمد، بر اثر غفلت و دانایی بود (همو، 1383/10/2). عقب‌ماندگی علمی، حتماً عقب‌ماندگی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را به دنبال خود دارد. (همو، 1386/2/19)

ب) پیشینه پژوهش

اسفندیار و لک‌زایی (1393) در پژوهشی دریافتند: امام یا رهبر قبل از تشکیل حکومت، کار فرهنگی می‌کند تا جامعه استعداد پذیرش پیدا کند. همچنین، پس از تشکیل حکومت، استمرار صالح‌گزینی از ضروریات است و فرهنگ و سیاست به نوعی در هم تنیده‌اند، اما فرهنگ نقش بنیادین دارد. یافته‌های پژوهش جمشیدی و قربی (1392) در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) بیانگر این است که جریان استکبار برای ایجاد سلطه فرهنگی خویش، از راهبردهایی همچون: وابستگی فکری و فرهنگی، خودباختگی، تخریب اسوه‌های ملی، مخدوش کردن هویت ملی، نفوذ در مراکز تعلیم و تربیت، استحاله ارزشی، استعانت از ساده‌اندیشان، تفرقه‌افکنی و انشقاق میان آحاد ملت و غیره بهره می‌گیرد.

خواستار، قلی‌پور و پورعزت (1391) در «مطالعه کیفی و ارائه الگوی خودباوری ملی در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی» نشان دادند که عوامل مؤثر بر خودباوری ملی شامل اعتماد به توانایی، نهادی شدن چشم‌انداز و استقلال و هویت دانشگاهی‌اند.

مصطفوی (1389) در پژوهش خود دریافت که امام خمینی، وابستگی فرهنگی را منشأ مفاسد دیگر می‌دانستند و استقلال فرهنگی را پایه استقلال سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تلقی می‌کردند. محبوبی‌منش (1380) در بررسی جامعه‌شناختی دیدگاه امام خمینی (ره) درباره فرهنگ، هدف فرهنگ اصیل را انسان‌سازی و الهی شدن انسان و همچنین شاخصهای مهم فرهنگی را خودباوری، خودیابی و عدم خودباختگی معرفی کردند.

سیت، مک و نیل¹ (2017) در پژوهشی با عنوان «آیا آموزش بین فرهنگی باعث بهبود سازگاری بین فرهنگی می‌شود؟» به این نتیجه دست یافتند که آموزش بین فرهنگی در آموزش عالی به شیوه‌های چندگانه و تجربی افزایش یافته و برنامه‌های آموزشی با مؤلفه‌های رفتاری و شناختی، مؤثرتر از برنامه‌های صرفاً شناختی و آموزشی است و آموزش بین فرهنگی در ارتقاء عملکرد تحصیلی و حرفه‌ای دانشجویان مؤثر است. نتایج پژوهش نانس، فلیکس و پرتس² (2017) با عنوان «هوش فرهنگی، سازگاری میان فرهنگی و عملکرد بیگانه؛ مطالعه موردی مهاجرانی که در برزیل زندگی می‌کنند» نشان داد رابطه مثبت بین هوش فرهنگی و سازگاری میان فرهنگی و همچنین عملکرد مهاجران وجود دارد. هوش فرهنگی، توانایی مهاجران را برای سازگاری با فرهنگ جدیدتر افزایش می‌دهد. آلتگا³ (2015) در مطالعه‌ای با عنوان «رابطه بین هویت فرهنگی و یادگیری» به این نتیجه دست یافت که بین هویت فرهنگی و یادگیری، رابطه مثبتی وجود دارد. همچنین زمینه‌ها و تجربیات فرهنگی و اجتماعی یادگیرنده بر میزان یادگیری در مدارس تأثیر دارد. چانگ⁴ (2011) در مطالعه‌ای با عنوان «بازنگری شناسایی منابع فرهنگی و بهره‌برداری منابع بومی»، نشان داد که فرایند تبدیل شدن، شامل سه مرحله شناسایی منابع⁵، ایجاد معنا⁶ و تغییرهای اجتماعی⁷ است.

متأسفانه با وجود اهمیت تربیت فرهنگی، در عصر ارتباطات و گسترش تهاجم فرهنگی، این مسئله به اندازه کافی مورد توجه واقع نشده است. این پژوهش سعی دارد با ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) بخشی از خلأهای نظری موجود در تربیت فرهنگی را برطرف کند و زمینه تدوین یک برنامه تربیت فرهنگی مناسب در نظام آموزشی کشور و متناسب با فرهنگ و هویت ایرانی اسلامی را فراهم کند. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش این است که تا چه میزان پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری معتبر است؟

سوالات پژوهش:

1. مؤلفه‌های تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری کدامند؟
2. پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری تا چه میزان معتبر است؟
3. پرسشنامه تربیت فرهنگی تا چه میزان از پایایی برخوردار است؟

---

1. Sit, Mak & Neill
 2. Prates
 3. Altugana
 4. Chang
 5. Resource Identification
 6. Meaning- Giving
 7. Social Reduction

347 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

ج) روش‌شناسی پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر، آمیخته از نوع اکتشافی (کیفی - کمی) است. در بخش کیفی از روش سندکاوی و تحلیل محتوا و در بخش کمی از روش اکتشافی - ساخت ابزار و همبستگی استفاده شده است. نمونه آماری در بخش کیفی، چهار نفر از متخصصان رشته‌های علوم و معارف اسلامی، پنج نفر متخصص علوم اجتماعی و دو نفر متخصص علوم حوزوی (جدول 1) و کلیه منابع و اسناد موجود (دست اول و دوم) در دسترس محققان هستند که به موضوع تربیت فرهنگی به ویژه از منظر حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. جامعه آماری در بخش کمی نیز شامل کلیه دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه بوعلی به تعداد 7478 نفر (4711 نفر زن و 2767 نفر مرد) است. روش نمونه‌گیری در قسمت کیفی، ملاک‌مدار و معیار کفایت تعداد نمونه نیز اشباع نظری است.

جدول 1: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری پژوهش (خبرگان)

کد	رشته تحصیلی	مرتبه علمی	جنسیت
1	پژوهشگری علوم اجتماعی	دانشیار	مرد
2	پژوهشگری علوم اجتماعی	دانشیار	مرد
3	جامعه‌شناسی	دانشیار	مرد
4	جامعه‌شناسی	دانشیار	مرد
5	پژوهشگری علوم اجتماعی	استادیار	زن
6	انقلاب اسلامی	دانشیار	مرد
7	اخلاق اسلامی	استادیار	مرد
8	تاریخ و تمدن اسلامی	استادیار	مرد
9	قرآن و متون اسلامی	استادیار	مرد
10	فلسفه اسلامی (معاون دفتر نهاد مقام معظم رهبری)	سطح 3	مرد
11	تفسیر و علوم قرآن	سطح 3	مرد

به منظور استخراج مؤلفه‌ها ابتدا منابع مکتوب و اسناد موجود جمع‌آوری شد. سپس با توجه به اهداف، سؤالات و متغیرهای تحقیق و بر اساس طرح مذکور، ابتدا پیشینه و منابع و متون مرتبط با موضوع به شیوه همسوسازی برای دستیابی به مفاهیم کلیدی مرتبط با مؤلفه‌های تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، با استفاده از روشهای کدگذاری انتخابی، محوری و باز بررسی شد. همچنین متن مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند نیز بر اساس همین روش، بررسی و در نتیجه پنج مؤلفه علم‌طلبی، استقلال فکری، تفکر انتقادی، خودباوری ملی و عدالت فرهنگی به عنوان مؤلفه‌های اصلی تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری شناسایی شد. به صورت همزمان و بر اساس نتایج

348 ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی 32

کدگذاری، برای هر مؤلفه تعدادی نشانگر شناسایی شد که پس از تبدیل این نشانگرها به گویه، چارچوب مقیاس شکل گرفت که توضیحات آن در بخش ابزار ارائه شده است. به منظور بررسی روایی مدل نظری مقیاس نیز از شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) استفاده شد که نتایج آن در ادامه ارائه شده است.

در بخش کمی، نمونه‌گیری به روش تلفیقی (خوشه‌ای چندمرحله‌ای - طبقه‌ای نسبتی) انجام شد. از بین 13 دانشکده، ابتدا چهار دانشکده علوم انسانی، اقتصاد، مهندسی و کشاورزی به شیوه تصادفی انتخاب شد. حجم نمونه بر اساس حداکثر حجم در جدول کرجسی - مورگان و الزام استفاده از نمونه‌های بزرگ در مطالعات ساخت و اعتباریابی ابزار، 576 نفر (362 زن و 214 مرد) از دانشجویان کارشناسی بودند. در جدول 2، حجم نمونه به تفکیک جنسیت و دانشکده ارائه شده است.

جدول 2: فراوانی و درصد فراوانی نمونه آماری مورد مطالعه به تفکیک جنسیت و دانشکده محل تحصیل

شاخص دانشکده	پسر		دختر		جمع
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
کشاورزی	55	9/5	94	16/3	149
علوم اقتصاد و اجتماعی	48	8/3	82	14/2	130
فنی و مهندسی	56	9/7	92	16	148
علوم انسانی	55	9/5	94	16/3	149
جمع	214	37/2	362	62/8	576

برای گردآوری داده‌ها در بخش کیفی، از روش سندکاوی استفاده شد. ابزار اندازه‌گیری در بخش کمی، پرسشنامه محقق ساخته تربیت فرهنگی از منظر امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است که چگونگی ساخت و اعتباریابی آن در بخش یافته‌ها ارائه خواهد شد. این پرسشنامه دارای پنج مؤلفه علم‌طلبی، استقلال فکری، تفکر انتقادی، خودباوری ملی، عدالت فرهنگی و 82 گویه است و بر اساس مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم و از نمره 1 (خیلی کم)، تا نمره 5 (خیلی زیاد) ارزشگذاری شده است. در این پرسشنامه، 11 سؤال علم‌طلبی (دوری از غفلت و نادانی، سختکوشی، پرداختن به حوزه‌های نوین، نخبه پروری)؛ 22 سؤال مربوط به استقلال فکری (اندیشه ورزی، ترسیم نقشه آینده، تصمیم‌سازی، مدیریت اندیشه، مسئولیت‌پذیری، عدم وابستگی و رشد عقلانیت)؛ 14 سؤال تفکر انتقادی (دوری از تحجّر و تعصب، انعطاف‌پذیری، ارائه راه‌حلهای جایگزین، استقبال از تغییر و تفکر کلیشه‌ای)؛ 19 سؤال مربوط به خودباوری ملی (غیرت ملی، عزت ملی، ایمان به استعداد و توانایی‌ها، شناخت تاریخ کشور، احترام به پیشینه و تاریخ کشور و همبستگی ملی) و 16 سؤال عدالت فرهنگی (کاهش فاصله و شکاف فرهنگی، فراهم‌سازی فرصتها بر اساس توانایی، اجتناب از تبعیض، اجتناب از هرج و مرج فرهنگی و بازسازی فرهنگی) را

ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی(ره) ... **349** $\diamond$ می‌سینجد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخصهای آمار توصیفی و تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی استفاده شده است.

د) یافته‌های پژوهش

1. مؤلفه‌های تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری کدامند؟

برای پاسخ به این سؤال، ابتدا کلیه منابع اعم از کتابها، فصلنامه‌ها، مقالات، سایتها و سخنرانی‌های در دسترس که به بحث تربیت فرهنگی از منظر امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری پرداخته بودند، مطالعه و مؤلفه‌های تربیت فرهنگی استخراج شدند. پس از آن، مؤلفه‌ها در اختیار 11 نفر از صاحب‌نظران و متخصصان قرار گرفت و علم‌طلبی، استقلال فکری، تفکر انتقادی، خودباوری ملی و عدالت فرهنگی به عنوان مؤلفه‌های تربیت فرهنگی شناسایی شدند و میزان روایی مؤلفه‌های تربیت فرهنگی بر اساس روش CVR به ترتیب مؤلفه علم‌طلبی 0/90، استقلال فکری 0/81، تفکر انتقادی 1، خودباوری ملی 0/90 و عدالت فرهنگی 1 محاسبه شد. با توجه به اینکه حداقل روایی قابل قبول بر اساس این روش برای 11 نفر 0/59 است، بنابر این مؤلفه‌ها از روایی محتوایی لازم برخوردارند.

2. تا چه میزان پرسشنامه تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری از اعتبار برخوردار است؟

پیش از اجرای پرسشنامه برای کل نمونه، به منظور اطمینان از روایی آن، پرسشنامه تربیت فرهنگی برای 70 نفر از اعضای نمونه اجرا شد و داده‌ها با استفاده از روش آماری تحلیل عاملی اکتشافی تحلیل شد. پیش از انجام تحلیل عاملی اکتشافی، برای بررسی کفایت نمونه و مناسب بودن داده‌های جمع‌آوری شده برای تحلیل عاملی، از آزمون کازیر-میر (KMO) و برای بررسی پیش‌فرض کروییت (بررسی ماتریس ضریب همبستگی بین متغیرها در جامعه) از آزمون کروییت و بارتلت (1950) استفاده شد که نتایج آن در جدول 3 آمده است.

جدول 3: آماره KMO و نتایج آزمون کروییت بارتلت برای کفایت حجم نمونه

متغیر	درجه آزادی	آزمون KMO	آزمون کروییت بارتلت (مجذور خی دو)	سطح معناداری
تربیت فرهنگی	351	0/876	0/91 متن/4904	0/0001

برای برون‌رفت از معضل تعداد نمونه‌ها یا نسبت متغیرها به نمونه‌ها، رعایت معیار KMO و آزمون کروییت بارتلت برای سنجش کفایت حجم و تناسب داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی ضروری است. اگر مقدار عددی KMO بزرگ‌تر از 0/6 و نتیجه آزمون بارتلت نیز دارای 95 درصد اطمینان یا بیشتر

350 ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی 32

باشد (مقدار عددی sig این آزمون از 0/05 کمتر باشد)، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب‌اند. اندازه KMO بزرگ‌تر از 0/9 عالی، در دامنه 0/80 تا 0/89 خیلی خوب، در دامنه 0/70 تا 0/79 خوب، در دامنه 60 تا 0/69 متوسط، در دامنه 0/50 تا 0/59 ضعیف و کمتر از 0/50 غیر قابل پذیرش است (هووارد، 2016: 5). از آنجا که توان آماری باید بین 0/7 تا 0/9 باشد، با توجه به جدول، چون مقدار آماره KMO برابر 0/876 است، پس داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب‌اند. همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت (4904/091) که در سطح خطای کمتر از 0/01 معنادار است، نشان می‌دهد که ماتریس همبستگی بین گویه‌ها، ماتریس واحد و همانی نیست؛ یعنی از یک سو بین گویه‌های داخل هر عامل همبستگی بالایی وجود دارد و از سوی دیگر، بین گویه‌های یک عامل با گویه‌های عامل دیگر هیچ گونه همبستگی مشاهده نمی‌شود.

جدول 4: شاخصهای آماری تعداد گویه‌ها، میانگین و انحراف معیار نمرات آزمودنی‌ها در هر گویه

گویه	میانگین	انحراف معیار	گویه	میانگین	انحراف معیار
1	3/66	0/75	15	3/51	0/75
2	3/67	0/75	16	3/09	0/58
3	3/49	0/70	17	3/30	0/73
4	3/79	0/69	18	3/87	0/87
5	3/82	0/66	19	3/80	0/77
6	3/65	0/71	20	3/43	0/84
7	3/69	0/76	21	3/82	0/74
8	3/21	0/72	22	3/65	0/65
9	3/90	0/69	23	3/65	0/75
10	3/29	0/54	24	3/92	0/71
11	3/62	0/74	25	3/16	0/68
12	2/85	0/98	26	3/71	0/61
13	3/51	0/65	27	3/47	0/64
14	3/35	0/60			

همان‌طور که در جدول 4 ملاحظه می‌شود، آزمودنی‌ها به ترتیب در گویه‌های 24 (3/92)، 9 (3/90) و 18 (3/87)، بالاترین میانگین و در گویه‌های 12 (2/85)، 16 (3/09) و 25 (3/16)، کمترین میانگین را از بین گویه‌های پرسشنامه به دست آورده‌اند.

351 ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

جدول 5: میزان اشتراک اولیه و بعد از استخراج عاملها در تحلیل عاملی

اشتراک بعد از استخراج عاملها	اشتراک اولیه	گویه	اشتراک بعد از استخراج عاملها	اشتراک اولیه	گویه
0/497	1	15	0/491	1	1
0/559	1	16	0/469	1	2
0/666	1	17	0/575	1	3
0/711	1	18	0/566	1	4
0/604	1	19	0/557	1	5
0/392	1	20	0/458	1	6
0/828	1	21	0/672	1	7
0/578	1	22	0/612	1	8
0/551	1	23	0/501	1	9
0/521	1	24	0/424	1	10
0/448	1	25	0/538	1	11
0/551	1	26	0/543	1	12
0/586	1	27	0/482	1	13
			0/440	1	14

جدول 5، میزان اشتراک متغیرها یا واریانس کل با میزان اشتراک عاملی متغیرها را نشان می‌دهد. برای مثال ملاحظه می‌شود که 0/828 درصد واریانس امتیازات گویه 21، واریانس عامل مشترک است. اشتراک اولیه گویای تمامی اشتراکهای قبل از استخراج است. بنابر این، تمامی آنها برابر با یک‌اند. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، اکثر میزان اشتراکها بالاتر از 39 درصد و بیانگر توانایی عملهای تعیین شده در تبیین واریانس متغیرهای مورد مطالعه است. با وجود این، در بین مقادیر اشتراک، تفاوت‌هایی نیز مشاهده می‌شود. برای مثال، مقدار اشتراک مربوط به گویه 20، 0/392 و گویه 21، 0/828 است. در جدول 5، شاخصهای آماری اولیه آزمون با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی ارائه شده است.

جدول 6: شاخصهای آماری اولیه آزمون با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی

شماره گویه‌های مبین هر عامل با بار عاملی بالاتر از 0/3	عاملها
27-26-24-23-22-21-20-19-18-15-14-13-11-9-8-7-6-4-3-2-1	1
17-16	2
-12-10-5	3
25	4
-	5

هدف اصلی تحلیل عامل مقدماتی این است که ببینیم آیا تعداد کمی عامل مشترک می‌تواند الگوی همبستگی‌های موجود در میان شمار بزرگی از متغیرها را تبیین کند یا نه. اما استخراج مقدماتی عاملها مشخص نمی‌کند که چه متغیرهایی به چه عاملی تعلق دارند و بسیاری از متغیرها، بار چند عامل می‌شوند و

352 ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی 32

برخی از عاملها نیز تقریباً حامل تمام متغیرهایند. برای تشخیص اینکه چه متغیرهایی به چه عاملی تعلق دارند و نیز برای تفسیرپذیرتر کردن عاملها، وارد مرحله‌ای به نام «چرخش عامل» می‌شویم. نتیجه دوران، رسیدن به عاملهایی است که فقط بعضی از متغیرها بار آنها می‌شوند و نیز رسیدن به متغیرهایی است که فقط بار یک عامل می‌شوند.

روشهای مختلفی برای چرخش متغیرها وجود دارد که در این پژوهش، یکی از پرکاربردترین روشهای دوران، به نام چرخش واریماکس استفاده شده است. در جدول 7، ماتریس چرخش یافته با راه حل واریماکس ارائه شده است. در این ماتریس، گویه‌ها باید حداقل در زیر یک عامل قرار گیرند. اگر گویه‌ای در زیر هیچ یک از عاملها قرار نگیرد یا کمتر از 0,3 باشد (کلاین، 1380)، باید آن گویه حذف شود. بر اساس نتایج به دست آمده، هیچ یک از گویه‌های پرسشنامه نیاز به حذف شدن ندارند.

جدول 7: شاخصهای آماری آزمون با استفاده از ماتریس دوران یافته

درصد تراکمی	درصد از واریانس	مقدار ویژه	بار عاملی							عاملها	
			17	18	19	20	21	22			
12/649	12/649	3/415								گویه‌ها [*]	عامل اول
			0/737	0/788	0/526	0/442	0/870	0/556		بار عاملی	
22/649	10	2/700								گویه‌ها	عامل دوم
			0/711	0/610	0/661	0/570	0/477	0/533	0/555	بار عاملی	
32/285	9/635	2/602								گویه‌ها	عامل سوم
			0/684	0/635	0/710	0/659				بار عاملی	
41/532	9/248	2/497								گویه‌ها	عامل چهارم
			0/562	0/602	0/636	0/672	0/612			بار عاملی	
49/916	8/384	2/264								گویه‌ها	عامل پنجم
			0/531	0/632	0/540	0/568	0/694			بار عاملی	

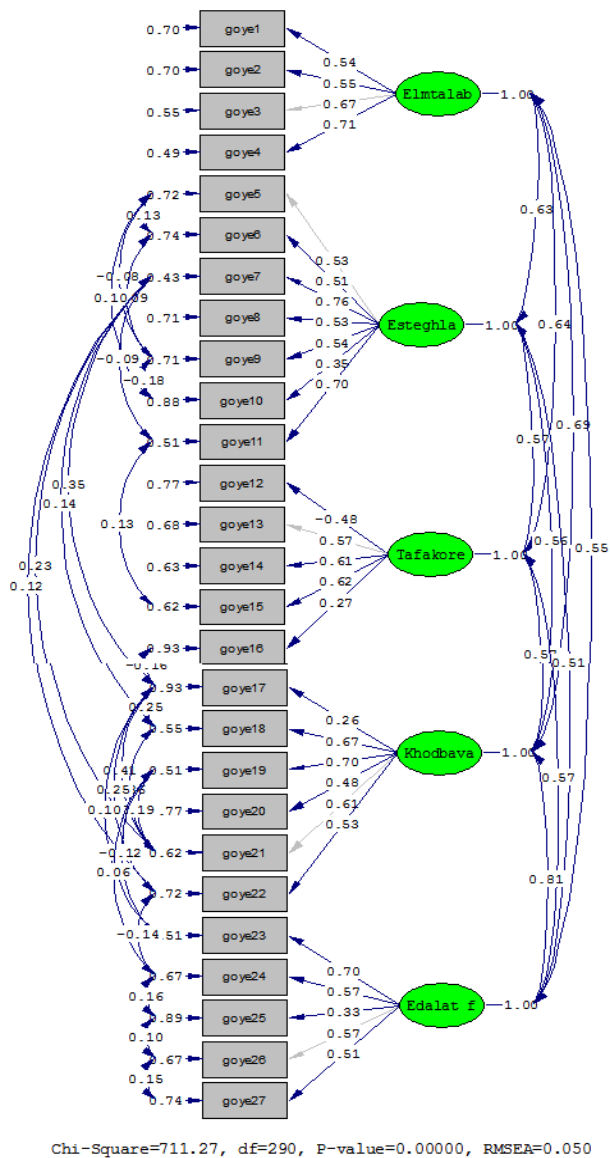
* گویه‌های دارای بالاترین بار بر روی عامل تعیین شده

جدول 7، مقدار ویژه و واریانس متناظر با عاملها را نشان می‌دهد. بررسی گویه‌های 27 گانه تربیت فرهنگی نشان داد پنج مقدار ویژه اولیه عبارتند از: 3/415، 2/700، 2/602، 2/497 و 2/264 و عامل اول بالاترین مشارکت و سهم را در تبیین واریانس پرسشنامه تربیت فرهنگی بر عهده دارد (3/415). در نتیجه می‌توان گفت که این پرسشنامه یک ابزار چند بعدی است. این پنج عامل در مجموع، 49/91 درصد کل واریانس را تبیین کرد. همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، همه گویه‌ها بالاترین بارهای خود را روی عامل تعیین شده نشان دادند و اندازه‌های عامل مربوطه بزرگ و در محدوده 0/442 تا 0/870 قرار داشتند. بنابر این، در نهایت پنج عامل قابلیت تبیین واریانسها را دارند. عامل اول با ارزش ویژه 3/415؛ 12/649 درصد واریانس کل، عامل دوم با ارزش ویژه 2/700؛ 10 درصد واریانس کل، عامل سوم با ارزش ویژه

ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ... ❖ 353

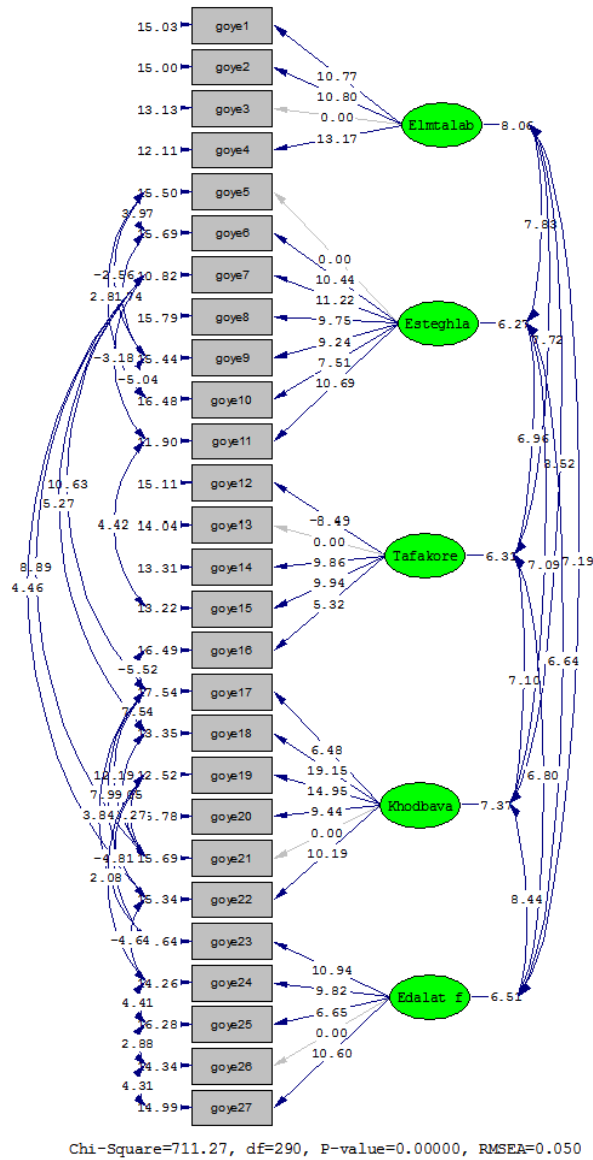
2/602؛ 9/635 درصد واریانس کل، عامل چهارم با ارزش ویژه 2/497؛ 9/248 درصد واریانس کل و عامل پنجم با ارزش ویژه 2/265؛ 10/786 درصد واریانس کل متغیرها را توجیه می‌کند. بنابر این، عوامل را می‌توان بدین صورت نامگذاری کرد: عامل اول: خودباوری ملی، عامل دوم: استقلال فکری، عامل سوم: علم‌طلبی، عامل چهارم: عدالت فرهنگی و عامل پنجم: تفکر انتقادی. در مجموع، این عوامل 49/916 درصد از واریانس کل را تبیین می‌کردند. گفتنی است که با توجه به ماهیت پیچیده و چندبعدی مفاهیم در حوزه علوم انسانی، به ویژه مفاهیمی مانند تربیت فرهنگی که دیرزمانی از شکل‌گیری آنها نگذشته است، در یک پژوهش نمی‌توان به تبیین کاملی از این مفهوم دست یافت و ضروری است این مفهوم در پژوهش‌های متعدد، واکاوی و بررسی شود تا بتوان الگویی فراگیر و جامع در ارتباط با آن تدوین کرد. در این پژوهش بر اساس منابع بررسی شده و نظر خبرگان، این عوامل استخراج شده‌اند.

با توجه به نتایج مطلوب تحلیل اکتشافی و تأیید اولیه روایی، پرسشنامه برای سایر اعضای نمونه نیز اجرا شد و از تحلیل عوامل تأییدی برای بررسی روایی سازه، بر اساس داده‌های حاصل از کل نمونه استفاده شد که نتایج آن در ادامه ارائه می‌شود.

نمودار 1: ضرایب استاندارد شده پارامترها در مدل اندازه‌گیری

355 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

نمودار 2 مقادیر تی پارامترها در مدل اندازه‌گیری

با توجه به نتایج تحلیل عاملی تأییدی می‌توان گفت بارهای عاملی استاندارد بعد علم‌طلبی در دامنه 0/54 تا 0/71 با مقادیر تی 10/77 تا 13/17 قرار دارد، که بیانگر معنادار بودن بارهای عاملی استاندارد است.

356 ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی 32

بارهای عاملی استاندارد بعد استقلال فکری در دامنه 0/35 تا 0/76 با مقادیر تی 7/51 تا 11/22 قرار دارد، که بیانگر معنادار بودن بارهای عاملی استاندارد است. بارهای عاملی استاندارد بعد تفکر انتقادی در دامنه 0/27 تا 0/62 با مقادیر تی 5/32 تا 9/94 قرار دارد، که بیانگر معنادار بودن بارهای عاملی استاندارد است. بارهای عاملی استاندارد بعد خودباوری ملی در دامنه 0/26 تا 0/70 با مقادیر تی 6/48 تا 19/15 قرار دارد، که بیانگر معنادار بودن بارهای عاملی استاندارد است. بارهای عاملی استاندارد بعد عدالت فرهنگی در دامنه 0/33 تا 0/70 با مقادیر تی 6/66 تا 10/94 قرار دارد، که بیانگر معنادار بودن بارهای عاملی استاندارد است.

جدول 8: ماتریس همبستگی ابعاد تربیت فرهنگی

متغیر	1	2	3	4	5
علم‌طلبی	ضریب همبستگی	1			
	مقدار تی	-			
استقلال فکری	ضریب همبستگی	0/63	1		
	مقدار تی	7/83	-		
تفکر انتقادی	ضریب همبستگی	0/64	0/57	1	
	مقدار تی	7/72	6/96	-	
خودباوری ملی	ضریب همبستگی	0/69	0/56	0/57	1
	مقدار تی	8/52	7/09	7/10	-
عدالت فرهنگی	مقدار تی	0/55	0/51	0/57	0/81
	ضریب همبستگی	7/19	6/64	6/80	8/44

با توجه به نتایج ضرایب همبستگی بین ابعاد که در دامنه 0/51 تا 0/81 و همچنین دامنه مقادیر تی ضرایب همبستگی که در دامنه 6/14 تا 8/52، می‌توان گفت همبستگی مثبت، مستقیم و معناداری بین ابعاد پنج‌گانه تربیت فرهنگی در سطح 0/05 وجود دارد.

جدول 9: شاخصهای برازندگی تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه تربیت فرهنگی

شاخص	ملاک	پرسشنامه تربیت فرهنگی
1	خی‌دو	711/27
2	درجه آزادی	290
3	نسبت	2/45
4	RMSEA	0/05
5	CFI	0/96
6	GFI	0/92
7	AFGI	0/89

با توجه به نتایج حاصل از شاخصهای برازندگی در مدل اندازه‌گیری تحلیل عاملی تأییدی می‌توان گفت نسبت خی‌دو بر درجه آزادی با توجه به ملاک مد نظر، بیانگر برازش مناسب مدل مفهومی با

357 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی(ره) ...

داده‌هاست. مقدار شاخص RMSEA در دامنه ملاک قابل قبول قرار دارد و این امر نیز گویای مقدار خطای قابل قبول در مدل اندازه‌گیری است. مقادیر شاخصهای CFI، GFI و AGFI نیز با توجه به ملاک مد نظر، مطلوب ارزیابی می‌شوند و نشانگر برازش مناسب مدل اندازه‌گیری است. بنابر این، با توجه به نتایج مدل اندازه‌گیری می‌توان گفت پرسشنامه تربیت فرهنگی دارای برازش مناسب و قابل قبول (روایی) است. گفتنی است مقدار واریانس تبیین شده کل مدل برابر با 0/92 و مقدار واریانس تبیین شده اصلاح شده مدل برابر با 0/89 است که بیانگر توان بالای مدل در تبیین واریانس متغیر تربیت فرهنگی است.

3. پرسشنامه تربیت فرهنگی تا چه میزان از پایایی برخوردار است؟

جدول 10: پایایی پرسشنامه تربیت فرهنگی با استفاده از آلفای کرونباخ

متغیرها	سوالات	تعداد	آلفای کرونباخ	
تربیت فرهنگی	1 تا 82	30	0/87	
دسته‌های زیرگروهی و کلی	علم‌طلبی	1 تا 11	0/82	
	چهار	1. دوری از غفلت و نادانی	1-2-3	0/71
		2. سختکوشی	4-5	0/63
		3. پرداختن به حوزه‌های نوین	6-7-8	0/67
		4. نخبه‌پروری	9-10-11	0/72
	استقلال فکری	12 تا 33	0/83	
	چهار	5. اندیشه ورزی	12-13-14	0/71
		6. ترسیم نقشه آینده	15-16-17	0/73
		7. تصمیم‌سازی	18-19-20	0/74
		8. مدیریت اندیشه	21-22-23	0/77
		9. مسئولیت‌پذیری	24-25-26-27	0/72
10. عدم وابستگی		28-29-30	0/63	
11. عقلانیت	31-32-33	0/77		
تفکر انتقادی	34 تا 47	0/78		
چهار	12. دوری از تحجر و تعصب	34-35	0/70	
	13. انعطاف‌پذیری	36-37-38	0/71	
	14. ارائه راه حل جایگزین	39-40-41	0/77	
	15. استقبال از تغییر	42-43-44	0/77	
	16. تفکر کلیشه ای	45-46-47	0/75	
	خودباوری ملی	48 تا 66	0/88	
دو	17. غیرت ملی	48-49-50	0/70	
	18. عزت ملی	51-52-53	0/73	
	19. ایمان به استعداد و توانایی	54-55-56	0/70	

0/76	30	59-58-57	20 شناخت تاریخ کشور	۸۳ ۳
0/75	30	62-61-60	21 احترام به پیشینه و تاریخ کشور	
0/78	30	66-65-64-63	22 همبستگی ملی	
0/80	30	67 تا 82	عدالت فرهنگی	
0/80	30	69-68-67	23 کاهش فاصله و شکاف فرهنگی	
0/70	30	72-71-70	24 فراهم سازی فرصتها بر اساس توانایی	
0/75	30	75-74-73	25 اجتناب از تبعیض	
0/79	30	79-78-77-76	26 اجتناب از هرج و مرج	
0/76	30	82-81-80	27 بازسازی فرهنگی	

در این پژوهش برای ارزیابی و سنجش همسانی درونی پرسشنامه تربیت فرهنگی از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. بدین منظور یک نمونه اولیه شامل 30 پرسشنامه پیش آزمون شد. بر اساس جدول 10، پایایی کل پرسشنامه تربیت فرهنگی با استفاده از آلفای کرونباخ، 0/87 به دست آمد. همچنین پایایی مؤلفه‌های علم‌طلبی 0/82، استقلال فکری 0/83، تفکر انتقادی 0/78، خودباوری ملی 0/88 و عدالت فرهنگی 0/80 به دست آمد و از آنجا که بنا به نظر اکثر صاحب‌نظران، مقدار پایایی قابل قبول بالاتر از 0/7 است، می‌توان گفت که پرسشنامه از پایایی بالایی برخوردار است. بررسی پایایی گویه‌ها نیز نشان می‌دهد که پایایی همه گویه‌ها بالاتر از 0/70 است که نشان می‌دهد پرسشنامه تربیت فرهنگی دارای اعتبار است.

هـ) بحث و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که یکی از مؤلفه‌های تربیت فرهنگی، «خودباوری ملی» است. این یافته تا حدودی با نتایج پژوهش اسماعیلی و خلیلی (1381) که نشان دادند دانشجویان باید نگرش خود را نسبت به خودباوری تغییر دهند و نسبت به خود و کشور دید منفی نداشته باشند؛ نتایج پژوهش خواستار، قلی‌پور و پورعزت (1391) که نشان دادند عوامل مؤثر بر خودباوری ملی شامل تجارب پیشین، اعتماد به توانایی، جمع‌گرایی درون‌گروهی و جمع‌گرایی نهادی‌اند؛ نتایج تحقیق محبوبی‌منش (1380) که شاخصهای مهم فرهنگی را خودباوری، خودیابی و عدم خودباختگی معرفی کردند؛ نتایج پژوهش خنکدار و سلحشوری (1392) که عوامل تربیت فرهنگی از دیدگاه امام (ره) را شامل خودباوری، خودآگاهی، مبارزه‌طلبی، فرهنگ خودی و استقلال فرهنگی معرفی کردند؛ همخوانی دارد. از دیدگاه امام خمینی (ره)، اصولاً ویژگی خودباوری و اعتماد به نفس که اساس استقلال کشور را تشکیل می‌دهد، در حوزه فرهنگ جامعه تبلور می‌یابد. انسان تا خود را باور نکند، هرگز به استعداد و توانمندی‌های ذاتی خود اطمینان پیدا نمی‌کند و به دلیل عدم اعتماد به خود، جرأت و جسارت دستیازی به کارهای عظیم را ندارد و ادامه زندگی و پیشرفت را تنها با تکیه بر دیگران می‌داند. (خامنه‌ای، 1391/7/20)

359 ♦ ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

نتایج نشان داد که «علم‌طلبی و استقلال فکری» از دیگر مؤلفه‌های تربیت فرهنگی‌اند. این یافته تا حدودی با نتایج پژوهش زرگر و نفر (1394) که مهم‌ترین مؤلفه‌های الگوی مطلوب فرهنگ و فرهنگ سیاسی دانشجویی را تهذیب نفس، عدم وابستگی و فرهنگ مستقل، مبارزه علیه استعمار، اصلاح فکری دانشجویی، اجرای واقعی عدالت اجتماعی معرفی کردند، همخوانی دارد. مقام معظم رهبری در این باره فرمودند: آنچه بر سر ملت‌های عقب‌افتاده دنیا آمد، بر اثر غفلت و نادانی بود (1383/10/2). بنابر این، باید بر دامنه علم بیفزاییم. ما ملت با استعدادی هستیم و تاریخ و میراث فرهنگی ما به این گواهی می‌دهد؛ اینکه ما می‌توانیم ظرفیتهای تولید را افزایش دهیم، کمیته‌ها را بالا ببریم، کیفیتها را روز به روز بهتر کنیم (1384/2/18). آزادی درست و آزادی معقول، مهم‌ترین هدیه دین به یک ملت و به یک جامعه است. به برکت آزادی است که اندیشه‌ها رشد پیدا می‌کند و استعدادها شکوفا می‌شود. منابع عظیم انسانی بایستی مثل منابع طبیعی استخراج شوند، تا بتوانند دنیا را آباد کنند. همه مردم کشور و مخصوصاً قشرهای بافرهنگ و برخوردار از سواد و علم و معرفت، بدانند که استقلال یک ملت، جز با استقلال فرهنگی تأمین نمی‌شود. (1368/9/15)

نتایج پژوهش نشان داد که «عدالت فرهنگی و تفکر انتقادی» از دیگر مؤلفه‌های تربیت فرهنگی‌اند. این یافته تا حدودی با نتایج پژوهش بابایی و اشرافی (1394) که نشان دادند هدف از برپایی حکومت از منظر دین، به خدمت گرفتن قدرت سیاسی برای رسیدن به مقاصد والای دین مبین همچون عدالت و نهادینه کردن فرهنگ ناب اسلامی در جامعه است؛ همچنین نتایج پژوهش کریمیان، ناطقی و سیفی (1395) که نشان دادند تحلیل، تفسیر، ارزشیابی، استنباط، توضیح و خودتنظیمی از وجوه مشترک تفکر انتقادی با تعلیم و تربیت اسلامی است و با توجه به تأکید دین اسلام مبنی بر عدم پذیرش امور بدون دلیل و برهان، می‌توان استدلال کرد که تفکر انتقادی از مبانی رشد اجتماعی و فرهنگی و عقلانی تربیت اسلامی است؛ همخوانی دارد. در این باره مقام معظم رهبری می‌فرمایند: نباید ارزش عدالت به عنوان یک ارزش درجه دو و کم در مقابل ارزشهای دیگر به فراموشی سپرده شود؛ در نظام ما این خطر وجود داشته است. ارزشهای دیگر هم خیلی مهم است؛ مثلاً ارزش پیشرفت و توسعه، ارزش سازندگی، ارزش آزادی و مردم‌سالاری. مطرح کردن ارزش عدالت، مطلقاً به معنای نفی اینها نیست؛ اما وقتی ما این ارزشها را عمده می‌کنیم و مسئله عدالت و نفی تبعیض و توجه به نیازهای طبقات محروم در جامعه کم‌رنگ می‌شود، خطر بزرگی است؛ با عدالت‌محور بودن یک دولت، این خطر از بین می‌رود یا ضعیف می‌شود. (1384/6/8)

به طور کلی می‌توان گفت از دیدگاه امام خمینی (ره)، برترین تحول، تحول در فرهنگ است و فرایند تحول فرهنگی به سمت صلاح و صحیح آن، مقطعی و کوتاه‌مدت نیست. تحول فرهنگی نیازمند برنامه‌های فرهنگی منسجم و مداوم است و این برنامه‌ها از طریق تربیت فرهنگی محقق می‌شود. نقش تربیت فرهنگی در شکل‌گیری تمدن اسلامی انکارناپذیر است. از آنجا که اعتبار هر ملت، به استقلال آن جامعه وابسته است؛ اگر جامعه‌ای در عرصه فرهنگ خدشه‌دار شود، نابود می‌شود. حتمی خواهد بود.

منابع

- اسفندیار، نجف و رجبعلی لکزایی (1393). «مناسبات فرهنگ و سیاست از دیدگاه امام خمینی (ره)». پژوهشهای انقلاب اسلامی، ش 1 (1): 21-1.
- اسماعیلی، حمیدامین و اسماعیل خلیلی (1381). آسیب‌شناسی فرهنگی دانشگاه‌های ایران. تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی و اجتماعی معاونت فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- امام خمینی، سید روح‌الله (1358). شرح چهل حدیث. قم: مؤسسه تنظیم و نشر امام خمینی (ره).
- امام خمینی، سید روح‌الله (1362). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی، سید روح‌الله (1368). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- بابایی، مرتضی و مجتبی اشرفی (1394). «آسیب‌شناسی فرهنگی حکومت دینی از منظر امام خمینی (ره)». سپهر سیاست، ش 2 (5): 31-7.
- جمشیدی، سید محمدحسین و سید محمدجواد قربی (1392). «تهدیدهای فرهنگی در سطح مردم و حکومت از منظر امام خمینی (ره)». پژوهشهای انقلاب اسلامی، ش 2 (5): 76-57.
- خامنه‌ای، سید علی. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار: www.khamenei.ir
- خنکدار طارسی، معصومه و احمد سلحشوری (1392). «عوامل تربیت فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره)». پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ش 25 (20): 133-115.
- خواستار، حمزه، قلی‌پور، آرین و پورعزت، علی اصغر (1391). مطالعه کیفی و ارائه الگوی خود باوری ملی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش 2 (5): 602-573.
- زرگر، علیرضا و زهرا نفر (1394). «الگوی مطلوب فرهنگ سیاسی دانشجویی از دیدگاه امام خمینی (ره)». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش 5 (1): 150-128.
- سینایی، وحید و ابراهیم آبادی، غلامرضا (1384). کثرت‌گرایی فرهنگی در عصر جهانی شدن و تحول فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران. نامه علوم اجتماعی، ش 25 (1): 107-139.
- عسگریان، مصطفی (1385). «جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند». نوآوری‌های آموزشی، ش 5 (17): 162-133.
- کریمیان، حسین، ناطقی، ناطقی، فائزه، سیفی، محمد (1395). تفکر انتقادی و تربیت اسلامی: وجوه افتراق و اشتراک، پژوهش‌های اخلاقی، ش 6 (4): 181-163.
- کلاین، پل (1380). راهنمای آسان تحلیل عاملی. ترجمه اصغر مینایی و همکاران. تهران: سمت.
- محبوبی‌منش، حسین (1380). «فرهنگ و اصلاحات (بررسی جامعه‌شناختی دیدگاه حضرت امام خمینی (ره) درباره فرهنگ». دانش انتظامی، ش 5 (10): 121-93.
- مصطفوی، سید محمدحسین (1389). «روش‌شناسی تحول فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره)». مهندسی فرهنگی، ش 4 (42-41): 27-18.

361 ♦ ... ساخت و اعتباریابی پرسشنامه تربیت فرهنگی بر اساس دیدگاه امام خمینی (ره) ...

- Altugan, A.S. (2015). "The Relationship between Cultural Identity and Learning". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 186: 1159-1162.
- Bartlett, M.S. (1950). "Tests of significance in factor analysis", *British journal of statistical psychology*, 3(2): 77-85
- Chang, W.C. (2011). "Rethinking Resource Identification and Utilization: The Reconstruction of Indigenous Ethnoecological Knowledge in Fata'an Wetland, Taiwan". *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 22 (2): 187-199.
- Earley, P.C., & Ang, S. (2003). "Cultural intelligence: Individual interactions across cultures". Stanford University Press.
- Howard, M. (2016). "Review of exploratory factor analysis decisions and objectives of current practices we are doing and how can improve?". *International journal of human-computer interaction*, 32(1): 46-59
- Nunes, I.M.; B. Felix & L.A. Prates (2017). "Cultural Intelligence, Cross-Cultural Adaptation and Expatriate Performance: a Study with Expatriates Living in Brazil". *Revista de Administração (São Paulo)*, 52(3): 219-232.
- Putz, B. (2008). "The promotion of cultural knowledge, creativity and intercultural understanding through education", Paris: Committee on Culture, Science and Education
- Sit, A.; A.S. Mak & J.T. Neill (2017). "Does Cross-Cultural Training in Tertiary Education Enhance Cross-Cultural Adjustment? A Systematic Review". *International Journal of Intercultural Relations*, 57: 1-18.
- Triandis, H.C. (2006). "Cultural Intelligence in Organizations". *Group & Organization*, 31 (1): 20-26.
- Van Dyne, L., Ang, S., & Koh, C. (2006). "Personality correlates of the four-factor model of cultural intelligence." *Group & Organization Management*, 31(1), 100-123
- Askarian, M. (2006). "The Status of Ethnicity Culture in Citizenship Education". *Journal of Educational Innovations*, 5 (17): 133-162.
- Babaei, M. & M. Ashrafi (2015). "Cultural Pathology of Religious Governance Based on Imam Khomeini View Point". *Journal of Sepehr Siasat*, 2 (5): 7-31.
- Imam Khomeini, S.R. (1979). *Explain of forty Hadith*. Qom: Imam Khomeini Publication Institute.
- Imam Khomeini, S.R. (1983). *Sahifeh Noor*. Tehran: Imam Khomeini Publication Institute.
- Imam Khomeini, S.R. (1989). *Sahifeh Noor*. Tehran: Imam Khomeini Publication Institute.
- Isfandiari, N. & R. Lakzaee (2014). "Politics and Culture Relationship Based on Imam Khomeini View Points". *Journal of Islamic Revolution Researches*, 1 (1): 1-21.

- Ismaeili, H.A. & E. Khalili (2002). **The Cultural Pathology of Iranian University**. Tehran: Social and Cultural Planning Studies Office, Social and Cultural Deputy of Ministry of Science, Technology & Research.
- Jamshidi, S.M.H. & S.M.J. Ghorbi (2013). "Cultural Treats at the People and Governance Level Based on Imam Khomeini View Points". *Journal of Islamic Revolution Researchs*, 2 (5): 57-76.
- Karimian ,H,Nateghi,F&Seifi,M.(2016).Critical education and Islamic education: differences and similarities,Ethical researches,6(4):163-181
- Khamenei,S.A.(2013).General design of Islamic thinking in Quran, Tehran: Islamic culture
- Khastar,H,Gholipoor,A &Poorezat,A.A(2012).Qualitative study &developing national self-believes model in universities and higher education centers, Culture in Islamic university,2(5):573-602
- Khonakdar, M. & A. Salahshori (2013). "Cultural Education Factors Based on Imam Khomeini View Point". *Journal of Research in Islamic Education Issues*, 25 (20): 115-133.
- Klien, P. (2001). **Simple Guidance of Factor Analysis**. Translated by A. Minaee & at al. Tehran: SAMT.
- Mahboobi Manesh, H. (2001). "Culture and Modifications, The Study of Imam Khomeini Sociological Viewpoint about Culture". *Journal of Police Knowledge*, 5 (10): 93-121.
- Mostafavi, S.M.H. (2010). "The Methodology of Cultural Evolution Based on Imam Khomeini View Point". *Journal of Cultural Engineering*, 4 (42): 18-27.
- Sinaee,V,Ebrahim Abady,GH.(2005).cultural pluralism in globalization age and elicits political culture evolution in Iran, Social science letter,25(1):107-139
- Zargar, A.R. & Z. Nafar (2015). "Targeted Model of Political Culture of Student Based on Imam Khomeini ViewPoint". *Journal of Culture in Islamic University*, 5 (1): 128-150.

